

Visoka škola „Eötvös József“

Od rođenja do smrti - običaji u Santovu

Mentorice: Marija Kanižai PhD

Visokoškolska docentica

Morana Plavac

Lektorica hrvatskog jezika

Autorica: Kristina Nemeth

Učiteljski studij

Smjer za hrvatski jezik

III. godina

Eötvös József Főiskola
Szegedi úti Campus

Születéstől a halálig - népszokások

Hercegszántón

Konzulensek neve: Dr. Kanizsai Mária PhD

Főiskolai docens

Morana Plavac

Anyanyelvi lektor

Szerző: Németh Krisztina

Tanító szak

Horvát nemzetiségi szakirány

III. évfolyam

Sadržaj

Uvod	4
Povijest Santova	5
Porijeklo santovačkih Šokaca	7
Običaji, praznovjerje, folklor	9
Rođenje i krštenje	10
Prosidba, vjenčanje, svadba	14
Santovački pogrebni običaji	22
Zaključak	29
Összefoglaló – Születéstől a halálig – népszokások Hercegszántón	30
Literatura	33
Prilozi	34

Uvod

U Mađarskoj, naročito duž južne i zapadne granice, živi više hrvatskih etničkih skupina. Santovo koje se nalazi u Bačko-kiškunskoj županiji i u prošlosti je bilo višenacionalno naselje u kojem su se narodnosti tijekom povijesti izmjenjivale. Trenutačno ga naseljavaju šokački Hrvati, Mađari, Srbi i Nijemci. Nekadašnja dvojezičnost sve se više gubi, šokački se sve manje govori. Mijenjanje jezičnoga koda i asimilacija je sve brža. Nekadašnji narodni običaji i tradicija pod utjecajem globalizacije gube se, preobražuju. Da bi se sačuvala jezična i kulturna šarolikost kao i identitet i tradicija, veliku ulogu u tome ima obrazovanje. U Mađarskoj, počev od vrtića pa zaključno sve do sveučilišta, postoji mogućnost za usvajanje i njegovanje narodnosnih jezika i kultura.

Kao buduća učiteljica trebam poznavati tradiciju oba naroda. Pošto te vrijednosti tradicije želim predati jednoga dana svojim budućim učenicima, smatram da je važno da i sama dobro upoznam običaje naše prošlosti. Kao studentica hrvatskoga učiteljskog smjera tijekom svojih studija i sakupljačkog rada upoznala povijest, glazbenu i folklornu kulturu šokačkih Hrvata, vrijednosti minulih vremena.

Moj rad govori o hrvatskim narodnim običajima. Obradila sam šokačke narodne običaje koji se vežu uz velike prekretnice ljudskoga života a to sam uradila tako da sam sama vršila sakupljački rad i čitala stručnu literaturu. Prvo ću prikazati prošlost sela Santova, povijesne seobe Šokaca, zatim pak opisujem narodne običaje koji se vežu uz rođenje, krštenje, sklapanje braka i smrt. Zapisala sam i tekstove iz narodnog folklora. Skoro deset godina plešem u santovačkom kulturno-umjetničkom društvu „Veseli Santovčani”. Svojim radom želim dokazati da je važno poznavanje tradicije i kulturnog naslijeđa kao i gajenje narodnih običaja te se za uspješan učiteljski rad treba spremi i u poznavanju navedenoga. Smatram važnim da se i današnja mladež upoznaje s tradicijom i da sudjeluje u njezinom očuvanju.

Povijest Santova

Naše selo Santovo se nalazi na južnom dijelu Mađarske u Bačko-kiškunskoj županiji pored srpske državne granice i jedna je od najstarijih općina u okolici, što dokazuju i iskopani predmeti iz doba Rimskog Carstva. Prvi put se spominje u pisanom obliku za vrijeme vladanja kralja Stjepana, koji je 1009. godine darovao selo pod imenom Zanthow zajedno s kapelom i 30 kuća te 12 ribara časnim sestrama iz vesprimske doline koju je darovnicu potvrdio i kralj Koloman 1108. godine. Drugi pismeni izvor o Santovu potječe iz godine 1323. kada se spominje Demetrius de Szanthow (Demetrije iz Santova) kao kraljevski čovjek. U ovom spisu pišu o nepravednom korištenju posjeda što je 1369. godine pečuški kaptol javio kralju. 1399. godine kaptol iz Bača naredio je pregled zemljišta, koje je bilo u vlasništvu obitelji Czobor. Ti su krajevi bili: Sveti Mihalj, Reg, Bakač, Santovo. Međutim, 1405. godine Santovo već pripada vlasništvu obitelji Herczeg, tako će po njemu kasnije se zvati Herczeg Szanto i Szantoherczegh, odnosno 1419. godine spominje se prvi put s novim imenom: Hercegsanto. 1455. godine udovica Jakoba Morhata prodaje svoje posjede - Santo, Budi i Tadbán - Martinu Czoboru. Za vrijeme vladanja Turskog Carstva ime sela se pohrvatilo promijenilo se na Santovo, točno 1543. godine, što potvrđuje i porezna knjiga. Osim službenih dokumenata ima i drugih zanimljivih podataka o naselju, kao što su: 1649. godine Marin Ibrišimović, beogradski nadbiskup, u crkvi posvećenoj Velikoj Gospi krizmao je 350 duša. Tada je Santovo sa svojih 120 kuća spomenuto kao jedno od najvećih naselja na ovom području; 1670. godine biskup Benlić je krizmao 1010 duša u Santovu. 1687. godine selo Santovo je igralo veliku ulogu u povijesti jer je pružilo utočište franjevcima iz srednjobosanskog Olova, koji se plašeći osvete Turaka, nastanjuju u hrvatskim mjestima kao što su Sonta, Monoštor, Kolut, Bereg i naravno Santovo. Na žalost, nakon protjerivanja Turaka pojavile su se sljedeće opasnosti. U Rákóczijevoj buni uništena su bila katolička mjesta i diljem Bačke, tako ni Santovo nisu pošteđeni.

1768. godine čovjek po imenu Kovač sastavio je zemljovid o tim područjima gdje je u opisu za naše mjesto zapisano 126 obitelji. Santovo je u ovo vrijeme igralo značajnu ulogu, prema spisu reguliranja feudalnih poreza iz 1772. godine pripadala je njemu Bihanja i otok Kadi, osim toga i šuma Bačag, koja je danas poznata kao Budžak.

Santovo ima duboku prošlost što se vidi i u raznim, ali sličnim nazivima: Zantou, Zanthov, Zantow, Zantha, Zanthoherczeg, Szantova, Szántova te od 1904. godine, prema ministarskom naređenju Hercegszántó.

Prema popisu stanovništva iz 1890. godine u Santovu živi 3357 stanovnika, taj broj danas je oko 2000 . Prema materinskom jeziku to su Šokci, Mađari, Srbi i Nijemci, a prema popisu bili su naznačeni Šokci, Mađari, Slovaci i Nijemci, a prema vjeri bili su rimokatolici i Židovi.

Porijeklo santovačkih Šokaca

Santovački Šokci čine sastavni dio Šokaca u Mađarskoj. Brojni povijesni dokumenti tvrde da je jedan dio ovdašnjih Šokaca ostatak starog panonskoslavenskog stanovništva. Tu tvrdnju potvrđuju i razni toponimi slavenskog porijekla na velikom dijelu Bačke i Baranje već u 11. stoljeću (Kalača, Baja, Gara itd.). U povijesti Šokaca ima puno dokaza o tome da su ovdje živjeli i prije Mohačke bitke. Njihova masovna seoba iz Bosne trajala je od 1384. godine sve do kraja 18. stoljeća, a useljavali su se u naše krajeve i za vrijeme kralja Sigismunda.

Međutim, poznato je da Šokci ne čine jedan poseban narod, nego ovise od velike skupine Slavena. Moram dati jedan kratak uvod o njihovoj prošlosti da bismo razumijeli kako su se oni pojavili na ovim prostorima. Početkom 4. stoljeća iz svoje pradomovine, koja se nalazila na prostoru današnje Poljske, veliki dio Slavena je pokrenuo veliku selidbu prema istoku (teritorij Ukrajine i Rusije), zapadu (teritorij Slovačke i Češke) i jugu (Balkanski poluotok). Ova selidba je trajala do 7. stoljeća. Santovački Hrvati potječu od Južnih Slavena koji su se nastanili na Balkanskom poluotoku. U 15. stoljeću Turci su zauzeli Bosnu, pa je jedan dio stanovništva prelazio na islamsku vjeru, a ostali su pobjegli na sjever. Tako su bački Šokci i Bunjevci dospjeli u 17. stoljeću kao izbjeglice nakon neuspjeha Habsburgovaca u Bosni za vrijeme turske okupacije. Prvim dokazom o njihovom naseljavanju na ovim prostorima služi se zapis iz 1649. godine kada je Martin Ibrišimović, beogradski biskup, krizmao ljude po Bačkoj, pa tako i Šokce u Santovu.

Šokci potječu iz tri velike seobe. Prva seoba je bila starosjedilačka, koja potječe od velike seobe na Balkan u 7. stoljeću, druga seoba potječe poslije pada Bosne pod tursku vlast 1463. godine, a treća gore pomenuta iz 17. stoljeća. Selo Santovo prije Turaka je bilo drevno mađarsko naselje, što potvrđuje i mađarsko porijeklo naziva sela. Po tome možemo i zaključiti da su Šokci doseljenici, a ne starosjedioci. Santovački Šokci se nisu zajedno i u isto vrijeme nastanili u selu, nego u dva ciklusa. Pismeni izvor o njihovom porijeklu javlja se relativno kasno. Prvi takav povijesni spomenik su pronašli iz 1633. godine i spominje Šokce iz turske Bosne: „Prije nego su Turci okupirali Bosnu i Hercegovinu u njima je živjelo trovršno stanovništvo.“ (Gorjanac, 2004) To su bili romanski nomadi, „Hrvati koji su tu živjeli unutar svojih plemenskih župa“ (Gorjanac, 2004) „Treću skupinu bosanskog stanovništva činili su hrvatski Šokci. Oni su se u svojim razvojnim fazama razlikovali od plemenskih Hrvata, ali su se od XIII. stoljeća u svakom pogledu s njima izjednačili.“

(Gorjanac, 2004) Dakle na osnovi ovog izvora možemo pretpostaviti da jedan dio santovačkih Šokaca je porijeklom iz Bosne, koji je bježao pred Turcima prvo u Dalmaciju, ali zbog neplodne dalmatinske zemlje došli su sa svojim vođama, bosanskim franjevcima, u Slavoniju i Bačku. Zbog toga Šokce na više mjesta nazivaju i Dalmatincima. Drugi ciklus naseljavanja Šokaca u Santovo je između 1645. i 1653. godine kada je najveći dio Šokaca došao iz Baranje u naše selo. Od 1703. do 1711. godine je trajao period Rákóczijevog ustanka kada je, bježeći pred kurucima, došlo u Santovo 84 šokačke obitelji koje se smatraju starosjediocima Baranje. Porijeklo nekih Šokaca potvrđuju razna toponomastička prezimena, kao što je Gorjanac (selo Gorjan kod Đakova), Cernić (selo Cerna kod Vinkovaca), Balatinac (selo Balatin kod Drine) itd.

Način života je bio: Santovački Šokci u prošlosti su se bavili zemljoradnjom i stočarstvom, ali bilo je i nekoliko vještih majstora među njima. Živjeli su u velikim seoskim zajednicama, od najmlađih do najstarijih pokoljenja. U zajednici govorili su hrvatskim štokavskim dijalektom. Čuvali su svoje običaje, tradiciju i jezik do 1950-ih godina. Uslijed društvenih i ekonomskih promjena stari seoski način života se postepeno promijenio. Ljudi su se uselili u okolne i u veće gradove, čak i u inozemstvo. Mnogi rade u industriji ili u uslužnom sektoru. Šokačkim lokalnim govorom služe se samo najstariji, nekadašnja dvojezičnost sve više prelazi u gubljenje maternjeg jezika. U čuvanju jezika i tradicija povećala se uloga školskih ustanova i lokalnih civilnih udruženja.

O prosperitetu sela govore sljedeći podatci: prvoj polovici 18. stoljeća Santovo je imalo svega 55 kuća, oko 1810 godine ima oko 280 kuća, u jednoj kući živjelo je u prosjeku osam ljudi, to pokazuje koliko su bile obitelji velike. Zemlja je bila jeftina i počeli su se useljavati u Santovo tijekom 19. stoljeća. Mađari iz obližnjih naselja, tako Santovo 1828. g. ima već 310, a 1960. g. 468 kuća. U današnje vrijeme ima oko 1149 domova, ali broj stanovnika je mali oko 2100 stanovnika, manje nego prije dvjesto godina. (1)

Običaji, praznovjerje, folklor

Većina narodnih običaja i vjerovanja veže se za važne promjene u životu čovjeka. Tako je važno u životu rođenje kao početak novoga života, važna je udaja i ženidba kao početak novog obiteljskog života. U ovom radu spominjem još i smrt kao najvažniji trenutak završetka života. Navodim običaje vjerovanja i pjesme koje su sačuvane kao dio folklor, a u vezi su s ovim preokretima ljudskoga života.

Ali što su običaji i praznovjerje?

U Velikom rječniku hrvatskoga jezika Vladimira Anića navode se dvije natuknice pri definiranju običaja.

Običaj je:

1. način života, rada, ponašanja itd. koji se ustalio u nekoj zajednici i koji se kao takav poštuje i prenosi s naraštaja na naraštaj
2. navika, postupak koji se nesvjesno ponavlja.

A **praznovjerje** je prema Anićevoj natuknici vjerovanje u djelovanje racionalno neobjašnjivih sila, magiju, čaranje ili u pripisane moći znakovima, obrambenim postupcima i sl, a **folklor** je prema istom autoru kulturna baština naroda sačuvana u mitovima, usmenoj književnosti, običajima, nošnjama, rukotvorinama, muzici i likovnom izražavanju u okviru kojih pojedinac stvaralac ostaje nepoznat.

Običaje, narodno blago, pjesme, plesove, bećarce počeli su sakupljati učitelji, prosvjetni radnici koji su bili porijeklom iz sela, a kasnije su izašli i znanstveni radovi koje sam upotrijebila u sastavljanju ovoga rada.

Rođenje i krštenje

Kada je žena ostala u blagoslovljenom stanju, krila je to pred ljudima. Mnogo puta je njeno stanje bilo poznato samo mužu ili još ni njemu. Kada više nije mogla dalje skrivati svoje stanje, ostale žene su joj savjetovale čega se mora čuvati i što raditi. Trudna žena je imala privilegiju pred drugima. Većina trudnica je radila do svojeg zadnjeg dana prije porođaja. Mnoge su još odlazile i u žetvu. Svekrva ili gazdarica tj. najstarija žena drži u rukama sve ženske poslove, npr: tkanje, tako je ona odgovorna i za mladu ženu u drugom stanju. Pri porođaju im je bila na pomoći babica i neka žena iz obitelji, koja je u tome bila vješta. Mnogo puta se događalo da su žene rodile bez ičije pomoći i bez ičijeg prisustva. Postelju u kojoj je žena rodila premjestili su da ne bude u blizini prozora ili ulaza, i da ne bude u zaklonu od svega. U sobu su unijeli svete vode i žar od drvenog ugljena da dijete i majku zaštite od zlih duhova.(Po tome se vidi da su sačuvani i ostatci praznovjerja iz vremena prije kršćanstva.) Nisu svakoga puštali u sobu da ne urekne novorođenče. Žena zvana „vištica“ isto ne smije doći djetetu jer bi očima mogla ureknuti dijete i tako ono može biti bolesno. Poslije porođaja dijete su uvili u pelene od pređa i zatim su ga stavili u „dunjicu“ u povoj. Pelene su imale funkciju da štite dječju kralježnicu od pomećaja. Tako je dijete ležalo u kolijevci, a kada je netko došao izvana, taj je prvo trebao ugrijati ruke i onda je mogao prići djetetu. Kada je majka tako ugrijala ruke, ona je sljedeće rekla:

„*Kad tu peć ureknu, onda neka ureknu i moje dite.*“

Nakon rođenja djeteta rodbina je svaki dan nosila *babenje* obitelji. *Babenje* je hrana, spremljena samo za porodilju. Poslije porođaja žena je jela više i raznovrsnije, nego obično, važno je bilo da ima dovoljno mlijeka.

U obitelji ji više generacija živjelo zajedno, ako su mladenci sa ženinom obitelji živjeli zajedno, onda su prvo donijeli *babenje* roditelji muža, ako su živjeli sa roditeljima muža, onda su donijeli *babenje* roditelji žene. Zatim su došli na red s *babenjem* kumovi i braća. Cilj toga postupka je pomaganje ženi koja je rodila i koja se mora čuvati i nadalje od teških poslova. Na *babenje* su nosili „čorbu“ (juhu), kuhano i pečeno meso i „*gibanicu*“ (savijaču). U današnje vrijeme mnogi nose umjesto gibanice, tortu. Osim toga, po mogućnosti u kolijevku pod glavu djeteta stavljaju novac. Često su djetetu na ruku privezali crvenu vunicu. Vunica je služila za obranu od nakaza, zlih ljudi i zlih duhova.

U selu šokačke obitelji su bile većinom rimokatoličke vjere i krštenje se vršilo po tom obrednom redu. Posebno je zanimljiva za mene knjiga koju sam dobila od svećenika u

selu. Naslov knjige je Rimski obrednik: Red krštenja koji je izdan 1970. godine u Zagrebu. Godinama kao i danas se po tom obredu vrši krštenje na hrvatskom jeziku.

Poslije porođaja 2-3 dana, ali najkasnije tjedan dana, kum i kuma odnesu novorođenče u crkvu na krštenje. „Krst, ulaz u život i kraljevstvo, prvi je sakrament Novoga zakona.“ (Rimski odrednik, 1970)

Majka ne sudjeluje na krštenju jer ona poslije porođaja ne smije se maknuti od kuće 7 tjedana. Dijete su što prije htjeli pokrstiti da u slučaju smrti ne bi bilo nekršteno. Ako se dijete rodilo bolesno, onda odmah poslije rođenja babica ga je pokrstila tako da mu je prstom nacrtala križ na tijelu. Krštenje zdravog djeteta se obavljalo u sakristiji, u crkvi. Poslije krštenja kum i kuma dijete donesu kući, mole se nad njegovom kolijevkom i zažele mu dobre želje. Kada su dijete pokrstili, reklo se da je dijete punopravni član obitelji. Jednim od najvažnijih događaja u djetetovom životu su smatrali krštenje. Kad je dijete napunilo sedmi tjedan, majka ga nosi prvi put u crkvu da ga prikaže na oltaru. Dijete u crkvi dobije posvećenu svijeću. Kumovi su bili veoma ugledni i uvaženi u rodbini, jer su bili odgovorni za duhovni život djeteta. Kumovi su često posjećivali obitelj, nosili darove na blagdane djetetu. Kumstvo se i danas održava i jako je važno.

Vjerovalo se da ako bi se dijete prije sedmog tjedna nosilo na mrak, moglo bi ga napasti neko zlo. Poslije 7 tjedana i majka je slobodna i može se vratiti svom poslu. Djecu su odgajali u okviru velike zadruge. Najstarija generacija odgaja najmlađi naraštaj jer ljudi srednje dobi i mladi su trebali obavljati svoj svakidašnji posao. Zato su i roditelji imali svoj dio u odgajanju, npr. oni su uspavljivljali svoje dijete.

Sljedećom uspavankom uspavljuje moja prabaka:

*„Rasti, rasti, slatki moj sine
pa ćeš, lane, i ti čuvat svinje.
Rasti, rasti, naše malo janje
pa ćeš s dadom iti na oranje,
pa ćeš s mamom iti na kopanje.
A posli ćeš i ti miništravat
pa u škole čitat protokule,
al sad moraš dugo, dugo spavat.*

„*S otim sam uspavljivala mojeg Ivu, pa zbilja bio ministar a i vridan paor.*“ (Vitorka Balatinac-Fucin, r. 1902.)“ (Mandić, 2011)

Meni se najviše sviđa sljedeća uspavanka:

*„Mrak se spušta, mrak se vata,
spava već i mala Kata;
na počinak ošla cica,
š njom zajedno i Anica.
Mali prašci i jaganci
i u štale mladi vranci
svi već spavu, svi već sanju
o sutrašnjem lipom danu-
zato i ti spavaj, lane,
dugo, dugo: toplo sunce dok ne grane.
Kravu ćemo podojiti,
za ručak ćeš milka piti,
i krušca ćeš udrobiti,
cili dan ćeš vesel biti.*“ (Mandić, 2011)

Živko Mandić, koji je rođen u Santovu bavio se istaživanjem povijesti i kulturne baštine Šokaca u Santovu, osim toga obradio je i imena stanovništva na osnovu podataka matičnih knjiga. Citiram iz njegovog rada, koji se bavi istraživanjem podataka iz matične knjige rođenih iz 1810.godine. Posebno je zanimljivo kakva su imena nadijevali roditelji svojoj djeci. Kao sve zatvorene zajednice i Santovčani su imali svoja posebna imena karakteristična samo za njih.

„Otvorimo li pozamašnu matičnu knjigu rođenih s početka 19. st., na njezinim požutjelim stranicama i kod 1810. godine naći ćemo mnoštvo zapisa koji svjedoče o tome da se te godine u santovačkoj rimokatoličkoj crkvi krstilo 130 djece, 78 djevojčica i 52 dječaka. Kao i ostalih godina u tom razdoblju, i 1810. najviše djece rođeno je u rujnu (18), a najmanje u travnju (4).

Glede narodnosne pripadnosti, kod santovačke djece nalazimo 101 Hrvata (Šokca), 16 Mađžara, 6 Slovaka (Benda, Gajdoš, Gavlik, Mačik, Orešanski 2), jednog Ciganina (prezime Maksimović, grkokatoličke je vjere) i jednog Nijemca (Bürger). Kod Mađžara troje djece su djeca činovnika, državnih dužnosnika, a 13 su djeca onih roditelja koji u Santovu već otprije stanuju (Bognár, Horváth, Kovács, Nagy 2, Mar-kovics, Németh 2, Túri 2, Varga 2 i Vörös).

Prezimana hrvatske djece jesu: Andrin, Andrinčin (3), Arijan (2), Balatinac (2), Benić, Blažetin (3), Blažev (2), Božić (3), Buligović, Crnić, Čizmin (2), Ćatić (2), Daražac (2), Desečar, Đuretić (3), Đurić (6), Filaković (4), Fucin (2), Gabrin (2), Gazibarin, Györfi (Hrvat je unatoč mađžarskom prezimenu), Janković (2), Jelić (5), Kovač, Kovačev, Lipokatić, Lučanski, Mandić (3), Matizev (3), Martinkov, Mučalov, Nikolin (4), Pejak (3), Prodan (9), Sabovljević (4), Sotinac, Srakić (3), Stipanov, Tadić, Tomašev, Tucaković, Umić, Velin (4), Vorgić i Žužić (3). Do našega vremena broj prezimana znatno se smanjio.

Najviše djevojčica dobilo je ime Đula (8), zatim Eva i Janja (po 7), Anica, Kata i Stana (po 4), Klara, Marija i Ruža (po 3), Luca, Manda, Marta, Oliva i Pavka (po 2), a po jedno Jela, Tonka i Verka. U matičnoj knjizi ne razlikuju se imena Marija i Marica (u Santovu su posebna imena), nego se podjednako bilježe u obliku Maria.

Muškoj su djeci nadjenuli jedno od ovih imena: Antun (7), Marin (5), Matija i Pava (po 4), Andrija, Mika i Pera (po 3), Adam, Ilija, Stipan i Šima (po 2), a po jedno Domin, Đuka, Joza, Kuzma, Laza, Marko, Martin i Tadija. Djeci su nadijevali najčešće ime njihovih djedova, odnosno baka, kuma ili kume, a nerijetko su se pri tome ravnali prema kalendaru, pa su primjerice dječacima rođenim potkraj veljače nadjenuli ime Matija (24. II. se slavio Matija apostol), a djevojčica rođena 13. prosinca dobila je ime Luca.” (1)

(Slike u prilogu broj 1, 2, 3, 4)

Prosidba, vjenčanje, svadba

Djevojke i momci često su išli zajedno na divan, sastajali su se u kući neke starije žene, a zimi su se sreli po prelima i balovima. Na tim divanima djevojke su pjevale narodne pjesme, radile su ručni rad, plele, štrikale čipke, dok su se momci kartali. Obično su se momci i djevojke u tim prigodama upoznali i zavoljeli.

Momak je otpratio djevojku njenoj kući, pa obično već one večeri ili poslije nekoliko večeri zapitao ju je hoće li se udat za njega. Ako je djevojka rekla da, momak je zamolio svoju majku da ide u prosidbu s njegovom sestrom ili s nekom drugom rođakinjom kod djevojkine obitelji, pa ako djevojka na pitanje „ima li se volje udat za momka“ odgovorila pozitivno, roditelji su dogovorili termin kapare i što će djevojka dobiti za miraz. Šokci, ali ni Srbi nisu se vjenčali s Mađarima, zbog vjerskih razloga ni Šokci nisu odabirali Srbe.

Kapara je bila održavana obično subotom i nedjeljom kod djevojačke kuće. Tada ispred djevojačke kuće u kapiji su stajale dvije prijateljice, buduće mlade sa cvijećem u ruci. „U kaparu idu momkovi roditelji i nekoliko žena iz bližje rodbine. Tri žene idu naprid i podvikivu, pivu; one su svatice, a one druge su prosiljem a svi zajedno se zovu jabučari. Kad dica, koja čeku na sokaku, viknu „Evo, jabučari, jabučari!“, kogod od mlađi iz djevojačke kuće otvara kapiju i zove je unutra. Kako jabučari unilazu, svatice zategnu tu staru, pristaru pismu:

Priko morja, priko sedam gora

stigli jesmo do ovoga dvora.

Časni dome, dični domaćine,

pušćite na da nam umor mine.

Došli smo vam sa željom poštenom

i na dlanu s jabukom rumenom.“ (Mandić, 2011)

Kada su ušli u kuću i predali darove (kolače, slatkiše) ukućanima i momkova je majka postavila jabuku ukrašenu ružmarinom, trakama i novcem na ugao stola, žene su pjevajući iznosile svoj pozdravni govor. Zatim *diver* (djever), mladićev rođak ili prijatelj je uveo mladu. Nakon toga je momkova majka rekla djevojci: „Pruži ruku pa uzmi jabuku!“ Nakon toga je bio red na mladi, trebala je odlučiti da li će odgovoriti da ili ne. Ako je uzela jabuku sa ugla stola, odgovor je da.

Tada svi osim mlade su pjevali pjesmu:

Uze Mara rumenu jabuku

pa prilazi svojem mило drugu.

Ova pisma svakom na veselje,

ove kuće na čast i poštenje!

I dok pjevaju „Tetka il strina pririže prosnjaču tako da ono srce bude na jednom komatu, i daje ga Marice s ovima ričma: Tebe, Maro, srce od prosnjače. lipi darak svake udavače.“ (Mandić, 2011)

U onom slučaju kad je ostavila jabuku na stolu, odgovor je bio negativan. U ovom slučaju mladenkini roditelji su trebali „kaparu duplirat“ i to momkovim roditeljima vratiti.

Ako se momak predomislio, novac je ostao kod djevojke, a jabuku je momak odnio sa sobom. Nakon toga jedna rođakinja je govorila pozdravni govor. Naravno svi su bili sretni, pa su se razveselili i dogovorili su detalje vjenčanja.

Vjenčanja su se održavala obično za pola godine.

Djevojka je kupila košulje *đuvegiji* (mladoženji), kumu i starom svatu, a svekrvi pregaču i svilenu suknju i sve to je odnijela momkovoj kući nekoliko dana prije svatova, dok mladenki (zaručnici) je svekrva kupila vjenčanu haljinu. Budući da nije bilo još pozivnice, *čauš* i *diver* su obišli kuće i redom pozvali goste. *Čauša* je mlada lijepo nakitila, na šešir mu je zatakla ružmarin i ružicu sa šarenim *plantikama*.

Dva dana prije svadbe kod mladenkine kuće su pozvali prijatelje na vezanje ružmarina i *plantike*. Nakon što su ružmarin povezali, veselili su se.

Na dan svadbe pripreme su tekle kod mladićeve kuće, tamo su primali goste. Pripremali su se za prošnju mlade. Prije nego što je povorka krenula kod djevojačke kuće mladoženja *diverušu* slao naprijed s odjećom buduće žene: crvenu ili zelenu čohanu suknju, žutu maramu i papuče. U mladićevoj kući majka je pozvala unutra mladoženju i blagosloвила ga je prije polaska. U međuvremenu djevojku su lijepo obukli u vjenčanicu, kosu su joj opleli u pletenicu koju su iskitili. *Đuvegija* se obično vjenčao u crnom ruhu i bijeloj košulji.

Povorka je krenula od mladićeve kuće s pjesmom:

„Na velik se put naš Marko sprima,

đuvegija radost je on svima.

Ajmo, svati, do Marini vrati,

mlada čeka svate izdaleka.

Lipo jeste to sunašce žarko,

*al je lipši đuvegija Marko.
Đuvegijo, danas vesel budi
jer Bog tebe čestitu dosudi.
Obasjat će tebe sunce sjajno
kada joj smotriš rumen-lice bajno.“ (Mandić, 2011)*

Mladoženja je išao naprijed s kumom, a iza njih su bili roditelji i svat. Na kraju povorke su išli svirači. Momci i djevojke usput su pjevali, a kad su stigli u ulicu, gdje je stanovala mlada, zapjevali su:

*„Evo j' sokak kud sam dolazio,
Evo j' cura koju sam ljubio.“*

Naravno *čauš*, kao organizator cijele svečanosti, vodi povorku. Kod djevojačke kuće drži pozdravni govor i blagoslov:

*„Faljen Isus, pretelje i prijo!
Oproštenje pokorno išćemo
što ovakom galamom k vama doć smijemo.
Svatovi smo ovog našeg momka,
i došli smo vidit je l' mu tu divojka.
Ako je tude, mi nećemo dalje,
nego ćemo mlade pratit na vinčanje.
A posli vinčanja, ko muž i žena,
Bog im dade srićnog i mirnog življenja.“ (Mandić, 2011)*

Dotle je rodbina posjedala za stol na sljedeći način: s dvije strane mladoženje su sjedili kum i prijatelj, roditelji, a gosti su ostali stajati i tako promatrali zbivanja. Kad je *đuvegija* sjeo, dotle je mlada bila u drugoj sobi. Nakon pozdravnog govora *diver* i *diveruša*, držeći ju za mali prst, uveli su mladu. Mlada svakom rođaku je pribadala ružmarin s trakom, u tomu su pomagale i dvije prijateljice koje dijele svatima. Nakon toga mlada se opraštala od svojih roditelja, dotle od mladine strane jedna žena potihom zapjeva:

*„Odbi se biser-grana od orgovana
i lipa Mara od svoje majke,
od svoje majke i oca svoga,
od oca svoga i sestrice drage,
sestrice drage i brata miloga.“ (Mandić, 2011)*

Zatim čauš je točio čašu vina. Prvo je mlada pa zatim mladoženja pio vina iz čaše koju je budući muž razbio o pod. Zatim su svirači veselo zasvirali, dotle su i djevojke okitile ružmarinom ostale goste. „Prid astalem je već prostrto malo slame i sina. Na slamu klekne mlada, a na sino đuvegija. Čaus skine šešire, ispravi se i svečano kaže blagoslov.“(Mandić, 2011)

*„Tamburaši, stanite!
Sad naša mlada blagoslov išće,
blagoslov išće od mile majke,
od mile majke, od braće drage,
od oca svojeg i od roda svojeg.
„Roditelji moji, blagoslovite mi,
blagoslovite mi, ne prokunite mi!
Ako sam vas kadgod uvridila,
oprostite, kćer sam vaša mila.
Zafaljivam što ste mi otranili
i sa mnom se dosad brinili.
Uvik ste mene bili mili,
i brez mene u sriće živili.
Put, mi čeka, moram se već krenit
ma ću od tuge za vama venit.
Iako se sad moramo rastati,
zato za mnom vi nemojte plakati.
Ja ću iti za koga ste mi dali,
za koga ste svi volju imali.
Ja ću š njime u njevom kvartilju
živit i čuvat našu svetu viru.“*

*Šta je najžalosnije na svitu?
Tica kukavica i divojčica.
Tica kuka za bilim dankom,
a divojka za svojom majkom.
Dado dragi, blagoslov vaš išćem
pod tim našim poštenim ognjišćem.
Mamo mila, tvoja cura kreće,
koja tebe zaboravit neće.
Zbogom, sestro i moj brate mali,
nadaleko mene su udali.
U goste ću odsad vamo doći,
tuđe kući sada moram poći. “ (Mandić, 2011)*

Napokon su krenuli u seosku kuću, zatim u crkvu, ali mlada još uvijek nije mogla ići skupa s mladoženjom. Na čelu povorke je išao mladoženja s kumom, a za njima je bila mlada s djeverom, djeverušom i njih su slijedili roditelji i svati. Nakon crkvenog vjenčanja, uz bećarce su išli mladićevoj kući, gdje su se svatovi održali u sobama. Sve od crkve pjevali su se bećarci:

*„Ciguran sam bio već u sičnju
da ću ženu ja dobiti vičnju.*

*Oče moje, dva sitna bećara,
domamile diku do oltara.*

*Misli draga da vinčanje šala,
do groba se ma mene svezala.*

*Veseliji nigdi ni svatova,
zato neću otić i Santova.*

*Sa veseljem danas vinčavamo,
nagodinu bar da krštavamo. “(Mandić, 2009)*

A kad stignu bliže mladoženjine kuće pjevala se ova svečana pjesma:

*Iđe paun, vodi paunicu. Oj!
Paunicu, majke izminjicu. Oj!
Koja će nju mlada izminjiti. Oj!
Od metlice i ladne vodice. Oj! (Mandić, 2011)*

Majka mladoženje je krenula iz crkve prva jer je ona morala dočekati snahu i svatove koji su pjevali pjesmu:

*„Svekrvice, otvaraj kapiju,
vodu snaju u tvoju avliju.
Svekrvice, steri bila tkanja,
iđe tvoja snaja sa vinčanja.“*

Majka mladića je postavila bijelo platno, *ćenjar* na zemlju po kojemu su ušli u kuću. Naprijed je išla mlada, a za njom mladoženja, i oboje su ljubili ruku majci. Majka i mladenci su pjevali po jedan bećarac što je bio znak da je nova žena primljena u kuću. Nakon toga je počelo veselje s jednim velikim zajedničkim kolom. Prije večere su prikazivali darove što su mladi dobili: svilene suknje, plišane i štofane marame.

Usput je čauš redom vikao tko je što kupio. Zatim je bila večera. *“Čauš skine šešir, i naglas kaže: « Faljen Isus, kume i stari svate, mili gosti naši! Evo je večera koju su pripravili za vas gazda i gazdarica. Potrošite ju u zdravlju i veselju! » Zajednički se pomolju. Prvo klade kum. Muški večeru u šeširu: da iz kuće ne izleti srića i veselje. Mlada sad ne jide rizanaca, jel im neće rodit konoplja. “* (Mandić, 2011)

„Oma posli večere je mladino veselje. Ona piva stojućke med kumem i starim svatem, kojima na rame metne ruke.“ (Mandić, 2011)

„Ja ću mojem popivati babe,

nek on čuje šta mu snaja znade!
Alaj lipo nova mlada biti,
još koja se znade veseljiti!
Vesela sam, vesele sam ćudi,
nek mi gleđu i žene i ljudi\$
Vesela sam što sam se udala,
vaša snaja danas sam postala.
Vaš je Stipa izbirnio mene,
a inoća kod kući nek vene.
Mili svekre, draga svekrvice,
ajte k mene, do vaše snašice!“ (Mandić, 2011)

U ponoć se mlada presvlačila i raspleli su joj pletenicu. Zatim su joj glavu povezali maramom, što je simboliziralo da više nije djevojka. Mlada dobije drugu, crvenu suknju. Nakon ovoga su nastavili ples pa je veselje trajalo do zore. Ujutro, kako su se gosti razišli, djever i djeveruša su pratili mladu ženu na svetu misu gdje je svećenik posvetio zapaljenu svijeću u rukama nove žene i zapisao ju je među žene.

Ali bilo je i takvih slučajeva, kada roditelji nisu htjeli dati djevojku momku, ili ne žele držati svadbu, onda djevojka odlazi sa momkom „naviru” (krađa djevojke). Poslije krađe djevojke, održano je vjenčanje i ako imaju mogućnosti držati svatove.

Uzroci krađe djevojke su financijski problemi, drugi uzrok je bio da roditelji nisu htjeli dati djevojku momku ako bi bogatu djevojku prosio siromašan momak.

O takvoj krađi što djevojka nije htjela, ne znamo. Čak ne samo da je djevojka znala o tome, nego mladićevi roditelji, susjedi i poznanici djevojke. Oni su pomogli spakirati odjeću i odnijeli k sebi jer će ju odatle lakše moći odnijeti.

Mladenci prije događaja su dogovorili jedan termin za krađu. Momak ili odmah s plesne zabave odnese djevojku k sebi ili ju prije toga otprati ju kući da ne bude sumnjivo. Red je bio od kuće ukrasti djevojku. Ako je dosta velik bio prozor, djevojka kroz njega bježi.

U momačku kuću ili kod nekog momkovog rođaka idu prenoćiti. Kroz dva, tri dana momak pošalje nekoga, njegov zadatak je da ublaži ljutnju roditelja. Roditelji su poslije

prisiljeni prihvatiti da je njihova kći u momačkoj kući. Tada se djevojka više ne vraća u roditeljsku kuću, niti u onom slučaju ako joj roditelji organiziraju svadbu. Samo na svadbu se vraća. Običaj je bio ako nije bilo svadbe, onda se djevojka s maramom na glavi vjenča.

Ako se unaprijed dogovori krađa, onda postoje neke vanjske formalnosti. Roditelji tako rade, kao da ne znaju ništa, kada kradu njihovu kći. Ovakva djevojka s povezanom glavom ide na ulicu i s povezanom glavom se vjenča.

Svadbena zabrana ovisi o svećenicima. Npr. ako su rođaci, onda se ne mogu vjenčati. Ali ako pobjegnu i odspavaju, poslije toga svećenik ih vjenča.

„Matična knjiga vjenčanih svjedoči o tome da je 1810. godine u santovačkoj crkvi bilo 18 vjenčanja, od toga 11 hrvatskih, po tri slovačka i mađarska i jedno njemačko.”(1) „Po tadašnjim pravilima vjenčanje je uvijek u mladinu selu. Među mladoženjama nalazimo samo jednog udovca (32 godine). Većina ostalih mladoženja ima 18, po jedan 18, 19 i 20, a dvojica 25 godina; mladenke pak 16-18, jedna pak 20 godina.

Kod svih hrvatskih parova mladenci su Hrvati. Četvorica mladoženja su iz Santova, trojica iz Berega, dvojica iz Monoštora (Bački Monoštor), po jedan iz Koluta i Subotice.”(1) Poput ostalih godina, i ovdje se većina Hrvata ženila u studenom, i to utorkom odnosno srijedom jer su se ti dani smatrali najsretnijima. Kod pripadnika ostalih naroda tog običaja nema.”(1)

Slike u prilogu (broj 5, 6, 7, 8)

Santovački pogrebni običaji

Nekada davno, ako se netko razbolio u obitelji, nisu odmah išli po liječnika, zbog dva razloga. Prvi razlog je bio da liječnika nije bilo u svakom selu, a drugi: liječnik je bio jako skup i nije imala svaka obitelj dovoljno novaca za liječničku uslugu. Mnogo puta su bolesniku pozvali neku stariju ženu koja se razumjela u liječenje ljekovitim biljkama. Te su žene zvali vračarama. Osim toga što su znale kuhati od raznih biljaka napitke, znale su i vraćati. Obično su varile olovo pa su to vrelo olovo lijevalje u hladnu vodu i gledale kako varnice padaju u vodu. Iz oblika tih varnica one su ustanovile „bolest“ i mnogo puta je ta „bolest“ stvarno nestala bez traga. Bio je običaj da je bolesnika posjećivala rodbina, susjedstvo i znanci. Ako se na bolesniku vidjelo da je blizu smrti, pozvali su k njemu svećenika da mu daje posljednje pomazanje. „Matična knjiga umrlih otkriva nam žalosnu sliku: o golemoj smrtnosti djece i kratkome životnom vijeku većine odraslih ljudi. 1810. godine santovačko je groblje na vječni počinak primilo 95 pokojnik. Kao što je bivalo gotovo do kraja 19. stoljeća, smrtnost djece u najnježnijoj dobi jako je visoka. Od 91 umrle osobe (51 ženska i 40 muških) 18 dojenčadi živjelo je tek oko tjedan dana, a tri mjeseca svoga života nije dočekalo daljnjih devetero djece. Godinu dana imalo je devetero, dvije godine 14-ero, tri godine šestero, četiri godine osmero, šest godina dvoje, a osam godina jedno dijete. Neki su roditelji (Prodani, Arijani, Jelići) te godine izgubili i po dvoje djece, tako Antunu Arijanu i supruzi Marici Kovačev u ožujku je umro desetomjesečni Mika, a u kolovozu četverogodišnji Stipan.

Zajedno kupajući se u Dunavu, jedna 18-godišnja djevojka i njezin 20-godišnji mladić utopili su se. Preminula je i jedna 26-godišnja djevojka koja potječe iz Hrvatske („ex Croatia oriunda“). Između 30 i 40 godina umrlo je pet, između 40 i 50 tri osobe.

U 55. godini svog života preminule su dvije, a u 60. godini četiri osobe. Sedamdesetu godinu svog života nisu doživjele tri osobe. U 70. godini života umrle su dugogodišnja santovačka babica Manda Galić i Marica Tomašević-Božić, a najdulje, 72 godine, živjeli su Antun Vorgić i Luka Balatinac. Najviše (po 15) umrlo ih je u travnju i svibnju, a najmanje (po troje) u kolovozu i listopadu. Dakle od ukupnog broja umrlih maloljetnika je 67, što je umalo 74%.

Prosjek života maloljetnika je 1,63 godine, a punoljetnika 49,79 godina. Pogledamo li 91 preminulu osobu, prosjek života iznosi svega 14,33 godine. Smrt prerano kosi ne samo

ratare nego i imućnije osobe, primjerice u 30. godini preminuo je tadašnji seoski bilježnik Đuro Vuković, a županovo dijete umrlo je prije druge godine svog života. Naglo, ne dobivši posljednju pomast, umrlo je (osim dvoje utopljenika) dvije osobe: 60-godišnji Petar Gazibarić i 62-godišnja Anica Jelić. Kada je svećenik izbivao iz sela, ukop je obavio kantor-učitelj. Škola je tada u ulici zvanoj Ilinkovac (današnje pučko ime Žućin sokak, službeno Á. Gábor), na mjestu kuće pod brojem 14.”(3)

Trebamo znati da je Santovo okruženo vodom i šumama i ljudski život je bio toliko težak da je 1868. godine u našem selu bilo 150 pogreba. Dob najviše umrlih od raznih bolesti je ispod 10 godina. Marin Ibrišimović, rimokatolički biskup iz Beograda, krizmajuci djecu, često se zadržavao na ovom području i vidio je kako ljudi ovdje jako teško žive i često je predlagao narodu da se odseli iz ovog okoliša na takvo mjesto gdje je lakši život, no unatoč teškim okolnostima ljudi su se teško odlučivali na napuštanje rodne grude te su radije nastavljali svoj uobičajeni način života u siromaštvu. Mnogo obitelji je živjelo u bezizlaznom stanju, samo da spomenemo čika Barišu Blažetina. Najviše podataka o sahranama od njega znamo. „*Torbonoša*“ je pričao da ih je bilo osmero braće i sestara, i na Božić su dobili jednu kocku šećera. Sveto veče su čekali Isusov dolazak, i jednom su kucali na prozoru koji je bio 60x60 cm velik, i stigao im je deveti brat koji je čuvao stoku, a drugi nisu ni znali za njega. Roditelji su zapovjedili da svako dijete mora dati dio svoje kockice šećera nepoznatom bratu. „*Znaš kako smo ga mrzili?*“

Santovačke kuće bile su većinom od nabijenih zidova, s utabanom zemljom, i tada se samo jedna soba i kuhinja pravila, i to tako da su se sastali kumovi, šogori i rodbina koji su pomagali jedni drugima, a taj način organiziranja poslova zvao se moba. Mogućnost za grijanje je bila peć *bubara*. Nju su ložili iz kuhinje da bi u stambenoj sobi bilo toplo.

Kada je prvi učitelj došao u selo, tada se pojavio i prvi doktor. Jedan posjet kod doktora je bio vrlo skup, a siromašni su liječnika plaćali radom u tarajanju od nedjelju dana (kopanje od 6 sati ujutro do 19 sati uvečer). U ono doba medicina je bila još poprilično nerazvijena znanost, te se često događalo da su pacijenti unatoč liječničkoj intervenciji, umrli. Mnogi mladi ljudi su se razboljeli u vrućici, u paralizi, u tuberkulozi, sušici i mnogo je bilo nesretnih slučajeva. Time su ostavili dovoljno prostora za djelovanje raznih narodnih iscjelitelja, travara kao i mnogih vračeva. Kada se saznalo da je netko jako bolestan, onda su odlazili vračarima. Npr: Bajai Hírlap 1904. godine reklamira Bikićevu familiju koja se bavi vraćanjem. Ljudi su vjerovali da će se onaj bolesnik koga su odnijeli vračarima,

oporaviti i ozdraviti, međutim to se vrlo rijetko događalo. Kod onih bolesnika za koje se vjerovalo da im ostaje vrlo malo ovozemaljskog života, žene, kuma i njezin muž su otišli u njihovu kuću da se sve pripremi za najgori slučaj. Tamo su trebali oličiti sobu i kuhinju. Navukli su čistu posteljinu, ako je bilo, i poslije posla okupile su se žene da se mole za „budućeg“ pokojnika. Njemu su uvili u krpu jednu svijeću i pri molitvi ju je bolesnik držao u ruci (ako se već nije mogao moliti). Jedan od zadataka je bio da se ogledalo pokrije crnom maramom. Pse i mačke su povezali, odveli od kuće i zatvarali, jer se vjerovalo ako dođu u sobu i prođu pod mrtvacem, onda će se on vraćati. Narod se jako bojao smrtnih slučajeva, i zbog toga se stvorio jako mnogo vjerovanja u vezi smrti. Učitelj mi je ispričao nekoliko istinitih događaja u vezi toga događaja, koji se prenose iz generacije u generaciju. Većinom velike obiteljske zajednice su često odlazile na *divan* gdje su razgovarali o događajima u selu. Žene su pričale koja je žena rodila, koja se žena udala ako joj je muž umro, itd. A muškarci su razgovarali o vojništvu: „*Kad sam ja bio vojnik...*“ i to su sumirali tko se izgubio na fronti, tko nije stigao kući i čije je ime zabilježeno kao heroj iz Prvog svjetskog rata u Mohaču na obelisku. Neke od njih i ja bih ispričala. Najveća tragedija je bila, ako je umro onaj čovjek, koji je održavao obitelj.

„Desilo se jednom davno da je jedan čovjek iz sela na dan Uskrsa tirao stoku na pašu. I kako je puco bičem, bič se namoto na njega, a on je umro na licu mista. Žena, mlada udovica, jako lipa ostala je sama. Njen muž je svake noći dolazio na tavan, i tamo pravio komendiju. Žena je preplašena otišla na plebaniju, da da misu za dušu pokojnika, ali on se stalno vraćo preko 40 dana, no žena je uporno davala misu, dok je imala novaca. Kad se već sasvim osiromašila, u pomoć je zvala kuma, koji je išavši na tavan pružio ruki, i netko mu je uhvatio. Od straha je pao i slomio nogu. Od toga dana nikto nije smio ići ni u blizinu tavana.“ (Kazivač: Marin Velin učitelj)

„Da naspomenem da se desio i takav smrtni slučaj, da je čovek u istoj godini saranio svoju ženu i divojku od 18 godina, i kako je sidio kraj groba od žalosti mu puklo srce i mrtav je pao pored svoje kćeri.“ (Kazivač: Marin Velin učitelj)

I da malo humora spomenem, uz ovu tužnu tematiku: „*Žene koje su se okupile da se mole za jednog bogatog čovika, nisu zvale doktora da pogleda je li umro ili ne, i bez toga su ga stavili u lijes. Te je tzv. pokojnik, kako su žene molile krunicu, uveče oko 11 sati probudio i sio u lijesu i tražio jednu čašu vode. Žene su se tako uplašile da su vrišteći bižale van, ali pošto su sve odjednom 'tile proći kroz vrata, zapele su.*“ (Kazivač: Marin Velin učitelj)

Predznakom smrti bilo je ako se u obližnjim kućama na krovu pojavila mrtvačka ptica (sova). Ova ptica je najavila da će u blizini netko umrijeti. Ako je netko bio u samrtnoj postelji i umro je, starim češljem su ga/ ju počesljali, a češalj kojim su češljali već nekog, bacili su. Poslije su oprali mlakom vodom tijelo, da se oprostí od zemaljske prašine. Obukli su ga/ju u čisto odijelo i pripremili su u sobi jedan dugačak stol, na koji su postavili lijes. Znalo se da prema prozoru treba da stoji glava, a noge prema ulazu, a stavi se i jedna čista posteljina, s malim vankušem. Pred stol se stavio mali stolac i ako je netko dolazio na oproštaj od pokojnika ili ga posjetio tamo je bila sveta voda i u znaku krsta ga je posvetio. U usta pokojnika u to doba su ulili rakije ili vina i podvezali bradu. 24 sata su držali tako pokojnika u sobi.

Kao i sva značajna društvena događanja u jednoj društvenoj skupini, tako su se i pogrebi odvijali prema unaprijed određenim običajima i nepisanim pravilima. Svaki naraštaj je imao drugačiji pogrebni običaj. Trudna žena čiji je muž umro, a živjela je u velikoj zajednici, morala se udati u roku od 3 mjeseca. Ako se dijete pri porođaju mrtvo rodilo, reklo se: „*Dao Bog, uzeo Bog*”. Običaj je bio dočekati sedam dana poslije rođenja i tek onda krstiti novorođenče u crkvi. Ako je dijete pokršteno pa umre, može se pokopati među kršćane i zato se svatko žurio krstiti dijete. Ako nije bilo pokršteno, onda su ga pokopali na posebni dio groblja. Ako se nečije dijete udavilo npr: u Kladu, onda je kajanje trajalo godinu dana. Ako je dijete od 6 do 11 godina, ključnu ulogu imaju kum i kuma koji se bave pogrebom. Ako su djevojčica ili dječak od 10 godina stariji, onda ga prate vršnjaci. Ako je muško čeljade umrlo, barjake (crne) nose muški ljudi, a naprijed se nosi križ na kojem se nalazi peškir koje se daje kantoru kao znak pažnje. A svećeniku se daje nešto drugo, i pozove se na krabinu i kantor i svećenik. Starim ljudima se ne održava tako važna ceremonija oko pogreba. Prigovor je sljedeći: oprostio se od zemaljskih muka i bolova, i onda se govorilo: „ *Pokoj vični daruj mu mir.*”

Ako je dotičan izdao svoju dušu, ili je smrtno bolestan, onda su stare žene odlazile i molile se za dušu pokojnika. Ako je čeljade bilo prestaro i više nije bilo nikoga tko će ga oplakivati, onda su neke nepoznate žene oplakivale mrtvacu, za pola vreće žita. „Narikače su bile darovite osobe: Iako su slagale stihove i imale bogato riječničko blago narodnog izraza.“ (Šarošac, 1996-2003) „Te pjesme nikada nisu ušle u „pjesmaricu“ sela iako su ih veoma dobro pamtili. Tako je došlo do toga da su se razni stihovi, misli prenosile s koljena na koljeno te je tako nastala ta posebna pogrebna umotvorina: „posmrtna lirika“. Svaka je

narika pored općeg izraza imala svoj akcenat i znala je složiti i nekoliko vlastitih stihova.“(Šarošac, 1996-2003) Ostavština mrtvaca se dijeli kroz nedjelju dana i tu je natjecanje: tko će pokaže veću žalbu, taj će dobiti više od ostavštine. Bilo je takvih slučajeva da su se tjerali na sud. Ako je netko ostavio životinje i zemlju, itd.. zvao se „masnim mrtvacem”, kod njega je veća bila „žalost”...

Željelo se od pokojnika oprostiti što je moguće ljepšim riječima, zato je Santovo još i na početku 20 st. (do 1920-ih godina) imalo čak i više „profesionalnih” narikača (Kata Opančar- Kovačev zvana Agušenica; Janja Kovačev- Tomašev, zvana baba Bisa; Anica Šimić- Gorjanac, zvana Leluvača; Oliva Jelić-Ćatić, zvana Trunkova, Marica Bartulin-Jelić, zvana Franjetina i Palakućina, Manda Bartulov- Mandić, zvana Išina) koje su bile vješte sastavljačice stihova i naricale su po narudžbi. Još i 1960-ih godina takoreći nijedan ukop nije prošao bez naricanja.

„Zašto, Bože

Vedro nebo i pomalo plavo-

dite moje na Blagovist zdravo.

Tica mala slomila je krilo-

na Hugu se dite razbolio

i u ognju vrlo je patilo,

malo tilo život ostavilo.

Zašto, Bože, tako bit ne može

da se pupe procvasti ostavu?

Krevet prazna, a puna škrinja,

tuga stalna, nikad se ne minja.

Mislili smo da već dosta cvita

tamo gore, s onu stranu svita.

U tvom već raju i bostanu

više dice neg tude rosice.

I prikuće jedno sam ti dala,

sad mi samo Mandica ostala.

Neka, Bože, i nju k sebe zvati

jer nikoga već neću imati,

jer ću ostat ko ruka brez prsti,

sve do groba u teške žalosti.

Bože dragi, volja tvoja budi,

svima nama spasenje dosudi.

(Naricala je Anica Jelić Balatinac (r. 1874.) kod odra svoje jednogodišnje kćeri Marice, 1910. godine, ona je izgubila još dvoje djece u najnježnijoj dobi.)“ (Mandić, 2011)

Tijek pogreba je bio održavan na sljedeći način: Ide povorka na pogreb Matije Đurića koji je iznenada umro. U toj obitelji su održani svi običaji koji su dosad napisani. Svećenik i kantor se opraštaju u dvorištu pokojnika. Nekada su samo najbliži rođaci se oprostili od mrtvaca. Postrojila se povorka koja će nositi pokojnika 800 metara do groblja s puno pratilaca. Kada su ispratili pokojnika na kapiju, za kapijom stoji neki blizak rođak koje jedan crijep tj. ćupicu ili glinenu zdjelu udari u zatvorenu kapiju (da mrtvac ne dođe natrag) i ide pratnja do groblja. Nekada su prije ulaska u groblje kleknuli i izmolili jedan Očenaš. I nose pokojnika sve do groba gdje se ponovno oproste prisutni ljudi.

Ako je obitelj bila siromašna, onda umjesto ljesa su pravili jedan sanduk, to su pravili vrlo spretni majstori. npr: „Varga dinastija”. Moja obitelj je jedna od najstarijih obitelji u Santovu.

I najvećom tradicijom raspolažu moji pradjedovi koji su bili jako vješti. Rezbarenje drveta, pravljenje sona (saonica), držala alata, šarenilo na kukama, i šarenilo na bičevima, osim toga budući da na grobovima spomen križevi su pravljani po njihovoj ruci, i svaki križ koji su oni pravili još i danas se prepoznaje.

Od 1920-ih godina, sve do 1950-ih godina selo je bilo ustaloženo u velike zajednice, seljačke zadruge nisu razbijene. No, razvojem poljoprivrede i poljoprivrednih strojeva nastaje višak radne snage na selu. Industrijalizacijom se višak radne snage prebacuje u gradove a s tim u isto vrijeme dolazi i do raspada seljačkih zadruga i starog

načina života. Uslijed razvoja se stari običaji polako zaboravljaju. Osim toga značajan udarac starim običajima je bila i nova granica između Mađarske i Jugoslavije. Santovo i Bački Breg koji se nalazi u Srbiji, s Bačkim Monoštorom zajedno, sačinjavali su jednu etničku zajednicu. Narodne nošnje, oprema djevojaka i muškaraca, gazdovanje, svasba i pogrebni običaji bili su isti, ali 1948 g. se zarvara granica, do 1960-ih godina se vrlo rijetko moglo prijeći u ondašnju Srbiju i rodbinske veze se raskidaju, s tim zajedno se i običaji zaboravljaju.

1970-ih godina se u Santovu napravila mrtvačnica zajedno s hladnjačom i mrtvaci se više ne polažu u kući u „pridnjoj sobi“ pod meštarskom gredom, već se iznašaju u mrtvačnicu, i s tim se zajedno iznio i običaj.

O groblju: Mrtvaci na groblju su se pokapali prema nacionalnoj pripadnosti. Tako govorimo o groblju koje je bilo podijeljeno na tri dijela, i to na šokački, pravoslavni i mađarski dio. Osim ovog glavnog groblja u Santovu postoji još jedno mjesto za pokapanje mrtvaca, a to je židovsko groblje, smješteno na južnom dijelu sela. Od toga običaja da se mrtvaci sahranjuju prema nacionalnoj pripadnosti, ni do danas naročito ni se odstupilo.

Na sadašnje groblje je jako mnogo novaca uloženo. Grobove i spomenike pokušavaju sve više okititi, tako žele iskazati svoju žalost zbog gubitka voljene osobe, kao i poštovanje prema njoj, prave se previše okićeni grobovi. Ali pošto sam radeći na projektu više puta vraćala na groblje, primijetila sam sa je dosta velik broj grobova zapušten. Vjerujem da je to zbog toga, što veliki broj suseljana, trajno ili privremeno odlaze u gradove i u inozemstvo raditi i živjeti, pa zbog toga imaju manje mogućnosti i vremena za održavanje i uređivanje grobova svojih najbližih.

(Slike u prilogu broj 9, 10, 11)

Zaključak

Tema moje radnje vezana je uz običaje u selu Santovu. Konkretno, običaje vezane za velike prekretnice u životu a to su rođenje, svadbeni običaji i pogrebni običaji.

Cilj ove radnje je sačuvati običaje od zaborava jer u njima se iščitava način života ljudi ovoga malenoga sela na južnom dijelu Mađarske.

Istražujući ovu temu ,izvori su mi bili crkvene knjige, kazivanja mještana sela Santova, te pokojni učitelj Marin Velin koji mi je kroz svoja kazivanja dao mnogo korisnih informacija o santovačkim Šokcima, a u santovačkoj knjižnici sam naišla na mnoge spise i članke i literaturu koji su mi pomogli u istraživanjima.

Na taj način sam proširila svoje znanje o rodnom selu, kulturi i običajima sela i približila si život ljudi koji su i sami čuvali vrjednosti i običaje od zaborava.

Budući da ću biti učiteljica, smatram važnim poznavanje narodnih običaja kako bih mogla svojim učenicima prenijeti vrjednosti ljudi koji su nam ostavili bogatstvo usmene književnosti i kulturne baštine. (Slike u prilogu broj 12, 13, 14, 15, 16, 17)

Összefoglaló – Születéstől a halálig – népszokások Hercegszántón

Magyarországon főleg a déli és nyugati határ mentén, szórványban, több horvát nemzetiségi népcsoport él. A Bács-Kiskun megyében elhelyezkedő Hercegszántó község a múltban is több nemzetiségű település volt, lakossága a történelem során cserélődött. Ma sokác regionális nyelvet beszélő horvátok és magyarok lakják. Az egykori kétnyelvűség egyre kopik, sokácul már egyre kevesebben beszélnek. A nyelvváltás és asszimiláció gyorsan zajlik. Az egykori szokások és hagyományok a globalizáció hatására elvesznek, átalakulnak. A nyelvi, kulturális sokszínűség és identitás, valamint a hagyományok és népszokások megőrzésében fontos szerepe van az oktatásnak. Magyarországon az óvodától kezdve a felsőoktatásig lehetőség van a nemzetiségi nyelvek és kultúrák tanulására.

Dolgozatommal is bizonyítani szeretném, hogy a hagyományok és kulturális örökség ismeretére és az aktív hagyományápolásra együtt van szükség, s fel kell rá készülni a sikeres tanítói munkához. Fontosnak tartom, hogy a mai fiatalok is megismerjék hagyományaikat és részt vegyenek azok megőrzésében.

Dolgozatom a horvát nemzetiségi hagyományokról szól. Az emberi élet sorsfordulóihoz kapcsolódó sokác szokásokat dolgoztam fel szakirodalom és egyéni gyűjtés alapján. Elsőként bemutatom Hercegszántó múltját, a sokácok betelepülésének történetét, majd a születés, keresztelezés, házasság és halálhoz, temetéshez kapcsolódó szokásokat, hiedelmeket és folklórszövegeket írtam le, horvát nyelven. A sokác tájnyelvi szöveget, adatközlők elbeszélését, és folklór alkotásokat dőlt betűvel jeleztem..

Szülőfalum, Hercegszántó az egyik legrégebbi falvak közé tartozik, ezt a Római birodalomból fennmaradó tárgyak is igazolják. Először 1009. évben emlegetik Zanthow néven. 1405-ben már a Herczeg család tulajdona, innen kapta mai nevét. 1649-ben a falut a maga 120 házával a környék legnagyobb falujának mondták. 1820-ban a magyar lakosságnak még nyoma sincs a faluban. Napjainkban körülbelül 2000 ember él a faluban, sokác, magyar, szerb és német nemzetiségű lakosok. Vallásuk szerint legnagyobb részben római katolikusok, ortodoxok, és baptisták.

A hercegszántói sokácokat a magyarországi horvát történelmi nemzetiséghez soroljuk. A különböző történelmi források szerint több módon és több hullámban települtek mai lakóhelyükre. Elsőként a 7. században a szlávok Balkánra vándorlásakor települtek le. Legtöbben a 15. században és 17. században a török hódítások elől menekülve érkeztek Boszniából. Az első írásos forrás 1649-ből származik, amikor a belgrádi Ibrisimovic érsek Bács megyében Hercegszántón sokácokat is bérált. A 18. század első felében Hercegszántón összesen 55 ház volt, 1820-tól kezdődött meg a környező falvakból a magyar családok betelepülése és a falu növekedésnek indult. A sokácok több generációs nagycsaládokban éltek együtt. Zárt közösséget alkottak, általában egymás között házasodtak. Elsősorban állattenyésztéssel, földműveléssel foglalkoztak. Sok volt közöttük a tanulatlan és írástudatlan ember, ezért maradtak fent sokáig a néphiedelmek. A szokások, énekek, történetek, szájhagyomány útján maradtak fent. A legtöbb népszokás és hiedelem az emberi élet három legfontosabb sorsfordulójához, a születéshez, házassághoz, és a halálhoz kapcsolódik. Dolgozatomban én is ezeket a népszokásokat dolgoztam fel. Mindegyikből kiemelnék egy-egy érdekességet.

Születés, keresztelés

Amikor csecsemő született a családban, rokonság paszítát (sokácul babenje) vitt az anyának. Paszítának (babenje) hívják az anyának szánt tápláló ételeket, ami a Dunántúlon is keresztlői lakomát jelent. Szülés után az anyát megkímélve a főzéstől húslevest, sült húst, kalácsot vittek neki. Ilyenkor jobb táplálékra volt szüksége, mint máskor, hogy legyen elég teje. Az anyát 7 hétig megkímélték a munkától, még az utcára sem mehetett ki. Ebben az időben az asszonyok otthon szültek, ehhez segítséget a bábaasszonytól kaptak. Siettek megkeresztelni a gyermeket, mert nagy volt csecsemőhalandóság. A kisbát születése után azonnal vagy 2-3 nap múlva vitték megkeresztelni, a templom sekrestyéjébe. Oltár elé csak 7 hét után vitte bemutatni az édesanya a gyermekét.

Házasság

A második nagy fordulópontja az életnek a házasság, ami sokszor lányfoglalóval „kaparaval” kezdődött, majd lánykéréssel folytatódott, amit esküvő, majd lakodalom követett. Sokác fiú csak sokác lányt vehetett el. Ha a szülők nem adták áldásukat a

fiatalokra, például ha szegény fiú kért meg gazdag lányt, a leányszöktetés is előfordult. Ha nem adták a leányt a legénynek, vagy nem akartak lakodalmat tartani, akkor a leány a legénnyel elment "naviru", (adott szóra), hogy a legény a szöktetés után feleségül veszi. Amelyik lányt megszöktették, és házasság nélkül hálta el a nászéjszakát, később bekötött fejjel, kendőben ment férjhez. A szöktetés után a szülők általában megbékéltek és megtartották az esküvőt, ha volt pénzük, a lakodalmat is.

Temetkezési szokások

A harmadik sorsforduló az élet lezárásához, és a temetkezéshez kapcsolódik. Gyűjtésem során az idősekkel való beszélgetések alatt sok hiedelemről meséltek. A házban minden tárgynak megvan a pontos helye haláleset idején. Mindent rituálé szerint végeznek, nehogy a elhunyt visszajárjon kísértetni. Ezen a tájon is szokás volt a siratás, és voltak sirató asszonyok, akik fizetséget kaptak ezért. Tudunk olyan esetről is, amikor a siratóasszonyok osztottak a hozzátartozó nélkül elhunyt ember vagyonán. Minél jobban sírtak, annál nagyobb vagyónrészt reméltek. A mai világban ezek a szokások megváltoztak, a nők kórházakban szülnek, a lakodalmakat az aktuális divat szerint tartják, a temetkezéssel pedig erre rendeltetett szakemberek foglalkoznak.

Összegzés

A dolgozat előkészítése és a gyűjtőmunka során mélyebben megismertem szülőfalum hagyományait. Leendő tanítóként munkám fontos részének tartom, hogy mindkét nép hagyományait, ismerjem. Magam is aktív hagyományőrző tevékenységet végzek, a helyi tánccsoportban táncolok. A hagyományok átörökítésében napjainkban fontos szerepet töltenek be a civil kulturális, hagyományőrző közösségek, egyesületek. A nemzetiségi nyelvi és kulturális identitás megőrzésében pedig az óvodai és iskolai oktatás is jelentős feladat hárul. A dolgozat elkészítése hozzásegített ezen tevékenységekre való felkészüléshez.

Literatura

1. Anić, Vladimir 2004. *Veliki Anić rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber, Zagreb.
2. Barić, Ernest 2006. *Rode, a jezik?! Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj*, Pečuh.
3. Gorjanac, Živko 2004. *Hrvatski govor sela Santova*. Eötvös József Főiskola, Pedagógiai Fakultás, Baja. (13)
4. Mandić, Živko 2011. *Pismu piva prilipa divojka*. Croatica, Budimpešta.
(54; 58; 59; 60; 61; 62; 70; 73; 74; 97; 118)
5. Mandić, Živko 2009. *Šokica sam i bit ću dovika*. Croatica, Budimpešta. (267; 268)
6. Rimski obrednik 1970. *Red krštenja*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb. (7)
7. Sekulić, Ante 1990. *Bački Bunjevci i Šokci*. Školska knjiga, Zagreb.
8. Šarošac, Đuro 1996-2003. *Groblja, pogrebni običaji i nadgrobni spomenici Hrvata, Srba i Slovenaca u Mađarskoj*. Krónika Kiadó, Pécs. (109)

(1) <https://sites.google.com/site/hercegszantotoertenete/home/helytoerteneti-irasok-tanulmanyok/santovo-1810-godine> (03.01.2015.)

Zahvaljujem kazivačima i pomagačima za pomoć:

pokojnom Marinu Velinu, bivšem učitelju

Marinu Prodanu, mjesnom knjižničaru

Evi Ćatić Kozić, voditeljica plesne grupe Veseli Santovčani

Prilozi

MOLDOVÁN ANNA
OKL.
SZÜLÉSZNŐ

1. Babičina kuća, koja postoji još i danas

2. Majka drži novorođenče

3. Žene nose babenje

4. Na slici je Ana Moldovan babica, poslije krštenja sa kumicom

5. Mladenci

6. Svatovi

7. Čauši

8. Spremanje mlade

9. Povorka na pogreb

10. Ulaz na groblje

11. Nadgrobni spomenik

12. Šokačka mlada

13. Šokica u nošnji za udate žene

14. Osnovnoškolci nastupaju na dan sela

15. Šokački pjevački zbor na Marin-danu

16. Kulturno udruženje Veseli Santovčani u šokačkoj narodnoj nošnji

17. Na pozornici Santovačka divojačka kapara